

## РОЗДІЛ 5

### ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ І ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

УДК 376:378(075.8)

**В. М. Абрамова,**  
*кандидат юридичних наук, професор*

#### ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ НА ОСВІТУ І НА ПРАЦЮ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

*Автор на підставі аналізу законодавства розглядає сучасні проблеми створення рівних можливостей реалізації права на освіту і на працю для осіб з фізичними обмеженнями та залучення їх до суспільного життя в Україні.*

**Ключові слова:** державні гарантії, інвалідність, конституційні права, вища освіта, особи з особливими потребами, обмежені можливості, проблеми працевлаштування, право на освіту, право на працю.

Реалізація конституційного права на освіту та на працю осіб з особливими потребами є реалізацією можливості підвищення їх соціального статусу та рівня добробуту. Правові норми забезпечення рівних можливостей для інвалідів вперше висвітлені у Всесвітній програмі дій відносно інвалідів. На початку 80-х років Генеральною Асамблеєю ООН було проголошено «Десятиріччя інвалідів». Усім країнам — членам ООН було рекомендовано вживати всіх необхідних заходів для забезпечення інвалідам умов для їх активної участі в трудовій діяльності і громадському житті, розкриття свого потен-

ціалу. Концепція створення рівних можливостей для інвалідів знайшла своє відображення у Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів. Державна політика соціального захисту інвалідів в Україні базується на чинних нормах національного законодавства, насамперед, Конституції України. Стаття 24 Основного закону України закріплює рівність конституційних прав громадян.

Державні гарантії щодо реалізації конституційного права на освіту і права на працю особами з обмеженими можливостями забезпечують цілий ряд нормативних документів, серед яких важливого значення набувають такі, що спрямовані на удосконалення чинного законодавства. Покращенню працевлаштування зазначеної категорії наших громадян сприяли зокрема Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо професійної і трудової реабілітації інвалідів», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації інвалідами права на трудову зайнятість», Указ Президента України «Про вдосконалення державного регулювання у сфері зайнятості населення на ринку праці в Україні та інші.

Однак реалії життя свідчать, що в суспільстві сьогодні не завжди створюються умови й гарантії для реалізації права осіб з обмеженими можливостями на освіту, професійну підготовку та добровільну посылити працю. Висвітленню існуючих проблем у цих сферах і визначенню шляхів їх подолання в останні роки присвятили свої дослідження Т. М. Белицька, Г. В. Беспелянська, Л. В. Коваленко, К. О. Кольченко, С. А. Місяк, Г. Ф. Нікуліна, В. М. Сушкевич, П. М. Таланчук, В. В. Хабаров та ін. Проте, оскільки інтеграція людей з обмеженими фізичними можливостями у суспільство неможлива без реалізації декларативних прав на здобуття ними вищої освіти і на працю, залишається необхідність подальшого різнопланового і різнобічного вивчення шляхів їх (прав) реалізації.

Актуальність цієї теми дослідження полягає в тому, що сьогодні в суспільстві Української держави на тлі позитивних законодавчих змін існують протиріччя між формальним конституційним правом, що забороняє дискримінацію за станом здоров'я, і реальною диференціацією соціального стану осіб з інвалідністю і без неї.

Метою даної статті є аналіз і розкриття основних підходів до реалізації права на здобуття вищої освіти і права на працю особами з обмеженими можливостями, щоб ці права не залишилися за висловом Т. М. Белицької, «пустощітом на теренах українського законодавства» [1, 314].

Наша держава конституційно гарантувала інвалідам рівні з усіма іншими громадянами можливості отримання вищої освіти. Здобуття вищої освіти та професійна адаптація в суспільстві має стати необхідною сходинкою для повноцінного життя осіб з обмеженими фізичними можливостями. Проте система спеціальної освіти, що існує в Україні, не повною мірою забезпечує рівність прав на освіту тих людей, можливості яких одержати її обмежені їхніми фізичними вадами. Не зважаючи на передбачену законодавством низку пільг і гарантій інвалідам у здобуті ними вищої освіти у державних закладах, чимало проблем залишаються не вирішеними.

Однією з причин неефективної реалізації права людини з обмеженими фізичними можливостями на одержання вищої освіти є протиріччя між спеціальною до вузівською освітою і їхньою інтеграцією в систему вищої освіти, яка не має відповідних методичних, технічних, кадрових ресурсів.

Процес поліпшення професійної підготовки студентів з особливими потребами потребує застосування нової моделі освіти і професійної реабілітації людей із функціональними обмеженнями, нових теоретичних і методологічних підходів, нових засобів, форм організації, впровадження новітніх навчальних технологій в освітній процес [2, 111].

На базі Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» створено науково-методичний центр по розробці методики організації навчання студентів-інвалідів. До роботи в Центрі залучені фахівці з технічних засобів навчання, психології, педагогіки, соціальної роботи, спортивної реабілітації. Розроблена система супроводу навчання студентів з інвалідністю, видані методичні посібники для викладачів та фахівців, які працюють з інвалідами. Постійно діє науково-методичний семінар для викладачів інтегрованих груп. Створено Центр самостійної роботи для студентів з інвалідністю та Центр планування та розвитку кар'єри процес [3, 9–10]. Проте такий досвід поки що не набув всеукраїнського масштабу. А тому не можна сьогодні говорити про вирішення проблем здобуття вищої освіти студентами зазначеної категорії.

Нові можливості для реалізації права на освіту відкривають інформаційні технології, зокрема застосування дистанційної форми навчання, яка передбачає спілкування викладача і студента в режимі. Нажаль, цей процес за декілька років так і не реалізований через відсутність матеріально-технічного забезпечення, обме-

жені можливості зв'язку.

Фахівці звертають увагу на те, що забезпечення освітніх можливостей для студентів з особливими потребами включає в себе створення певних умов для повноцінного навчання при необхідному рівні психолого-педагогічної готовності студентів.

Відповідно до Конституції України кожному громадянину гарантовано право на працю, вільне обрання професії та можливість заробляти собі на життя працею. Разом з тим, реалії життя показують, що інваліди не можуть конкурувати із здоровими на ринку праці, особливо в сучасних економічних умовах. Проблема їхнього працевлаштування є сьогодні однією із найгостріших. Українським законодавством визначено квотування робочих місць від загальної кількості працюючих для працевлаштування інвалідів на підприємствах та організаціях усіх форм власності. Нажаль, сьогодні відчуються суттєві труднощі щодо виконання цієї норми [5, 16]. Примус не завжди спрацьовує, а створення позитивної мотивації у роботодавців, як зазначають В. М. Сушкевич і Н. С. Скрипка, «є великою проблемою» [4, 17]. Іноді роботодавці готові терпіти санкції чи платити певні гроші інваліду без залучення його до виробництва, тільки щоб він не створював проблем з його працевлаштуванням. Іноді виникають проблеми іншого характеру, але їх вирішення також залежить від позиції роботодавця. Так, працівники приховують інвалідність, побоюючись звільнення. Велику образу викликають випадки, коли працівник отримав каліцтво на виробництві, а потім йому там відмовляють у працевлаштуванні. Безумовно, було добре сумістити інтереси роботодавця і інваліда, але не секрет, що механізм такої взаємної зацікавленості сьогодні відсутній і неможливий без чіткого законодавчого регулювання.

Суттєвою перешкодою у працевлаштуванні інвалідів є невідповідність між професійно-кваліфікаційним складом вакансій, які пропонують роботодавці для інвалідів, та медичними показниками і станом здоров'я шукачів роботи. Багато тут залежить від індивідуальної програми реабілітації. А тому важливим аспектом є працевлаштування з урахуванням особливостей обмежень. Так, колясочники, маючи лише певні фізичні обмеження можуть працювати навіть у службі охорони будинків, офісів, здійснюючи відеоспостереження. Ті з них, хто має добре розвинуті творчі здібності, можуть працювати дизайнерами, програмістами, через Інтернет будь що продавати і купувати тощо. Треба враховувати особливості

сприйняття навколишнього середовища особами з обмеженими фізичними можливостями. Наприклад, відомо, що найкращі в світі пуанти для балерин, виготовляють у Москві. А саме, майстри, які погано чують, тому що вони краще за інших руками відчують свою роботу.

Проте в Україні практично відсутня єдина державна організаційна структура, котра безпосередньо займалася б і відповідала за працевлаштування та зайнятість інвалідів. Чинним законодавством України чітко не визначені функції центрів зайнятості з працевлаштування інвалідів. Як свідчить практика, центри зайнятості працюють з інвалідами у звичайному порядку. Для вирішення цієї проблеми пропонується відкоригувати Положення про робоче місце інваліда. Слід чітко визначити суб'єкта працевлаштування (власник підприємства або уповноважений ним орган) та суб'єктів сприяння працевлаштуванню (за компетенцією це відповідна служба зайнятості) [4, 29].

На думку В. В. Хабарова, інтеграція інвалідів у суспільство через суспільно корисну працю може відбуватись двома напрямками: перший, це надання роботи в державних, комерційних приватних установах, згідно із Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»; другий — організація реабілітаційних центрів або виробничих комплексів із застосуванням праці інвалідів [5, 28].

Крім зазначених проблем, які стосуються безпосередньо забезпечення рівності реалізації прав на освіту і на працю, не можна не звернути увагу на існування проблеми іншого роду, однак такої, що суттєво впливає на можливості самореалізації інвалідів — це психологічна проблема самих інвалідів. Багато з них із самого народження мають чималий досвід емоційної травматизації. Найявніші різноманітні за ступенем тяжкості емоційні порушення, пов'язані з переживанням страхів, тривоги, фізичного болю негативно позначається на їхній поведінці, посилює соматичні захворювання і соціальні відхилення. Ці чинники негативно впливають на можливості спілкування, активної діяльності, патологічно впливають на формування особистості. А тому, до жорстокої професійної конкуренції на сучасному ринку праці готові далеко не всі. Поглиблення процесу інтеграції у суспільство осіб з обмеженими фізичними можливостями вимагає співпраці з психологічними службами, оскільки інваліди часто виявляються соціально дезадаптованими

через психологічну травму при отриманні інвалідності, чи в силу інших обставин — виховання, замкненого способу життя, проблем транспортування, вливання у колектив, невіру у власні сили тощо. Тому ми всі маємо зрозуміти, що такі члени нашого суспільства мають право на особливе піклування і допомогу, чуйне ставлення, доброзичливість, всіляку їм допомогу. Треба пам'ятати, що в житті може будь-що трапитися, тому, якщо ти сьогодні не простягнеш руку, завтра тобі теж не допоможуть. Говорять, що тільки та нація має майбутнє, котра піклується про старих та дітей. До цього можна додати: а також про людей з обмеженими можливостями.

Таким чином, на підставі викладеного можна зробити висновок, що реалізація принципу рівності прав щодо людей з особливими потребами має великі складності. Вони зумовлені не тільки проблемами недосконалого законодавства, створення певних матеріальних умов, а й проблемами залучення таких людей до повноцінного суспільного життя, створення комфортної психологічної атмосфери в суспільстві. Подолання означених проблем має комплексний характер і залежить від держави, роботодавців, вищих навчальних закладів і кожного з нас.

*Автор на основе анализа законодательства рассматривает современные проблемы создания равных возможностей реализации права на образование и права на труд для лиц с ограниченными физическими возможностями и привлечения их к общественной жизни в Украине.*

**Ключевые слова:** государственные гарантии, инвалидность, конституционные права, высшее образование, лица с особыми потребностями, ограниченные возможности, проблемы трудоустройства, право на образование, право на труд.

*On the base of the legislation the author considers current problems of creation of the equal opportunities for realization of the right for education and work of physically disabled persons, and of involving them into the public life in Ukraine.*

**Key words:** state guarantees, disability, constitutional rights, higher education, persons with special needs, limited capacities, employment issues, right to education, right to employment.

## Література

1. *Белицька Т. М.* Інформація про становище інвалідів в Україні: загальна характеристика, здобутки та проблеми, які потребують розв'язання на законодавчому рівні // *Права інвалідів в Україні*. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Сфера, 2002. — С. 311–317.

2. *Колядич О. І.* необхідність впровадження інноваційних технологій навчання людей з інвалідністю // *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Тези доповідей*. — К. : Університет «Україна», 2005. — С. 110–112.

3. Про підсумки виконання Національної програми професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими можливостями на 2001–2005 роки // *Підтримка процесу працевлаштування випускників з інвалідністю вищих навчальних закладів України: аспект прав людини*. — К. : ВГО студентів-інвалідів «Гаудеамус», Університет «Україна», 2006. — С. 5–15.

4. *Сушкевич В. М., Скрипка Н. С.* Працевлаштування людей з інвалідністю в Україні: реалії і перспектива // *Підтримка процесу працевлаштування випускників з інвалідністю вищих навчальних закладів України: аспект прав людини*. — К. : ВГО студентів-інвалідів «Гаудеамус», Університет «Україна», 2006. — С. 16–23.

5. *Хабаров В. В.* Проблеми працевлаштування молоді з інвалідністю та пропозиції щодо їх вирішення // *Підтримка процесу працевлаштування випускників з інвалідністю вищих навчальних закладів України: аспект прав людини*. — К. : ВГО студентів-інвалідів «Гаудеамус», Університет «Україна», 2006. — С. 24–32.

УДК 331

**Е. М. Кучменко,**  
*доктор історичних наук, професор*

**ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ  
З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ:  
ПРОБЛЕМИ НА РИНКУ ПРАЦІ**

*У статті аналізуються проблеми щодо працевлаштування інвалідів України, шляхи їх вирішення та роль Державної служби зайнятості в цьому процесі.*

**Ключові слова:** ринок праці, Державна служба зайнятості, соціальний захист інвалідів.

В Україні права інвалідів на участь в активному житті суспільства й захист їхніх інтересів закріплені низкою законодавчих та нор-